

Safrankjuke *Hapalopilus croceus*

Rødlistet art

faktaark

Safrankjuke er en praktfull, safrangul-oransjerød, vedlevende sopp som vokser på eldgamle, grove eiketrær - både på hule levende eikekjemper, eikegadd og grove eikelæger, både i skog og kulturlandskap. Fordi eikeskogene er hardt utnyttet gjennom flere hundre år har arten vært i langvarig tilbakegang, og i dag er safrankjuke en av Europas sjeldneste og mest truede sopparter, begrenset til distrikter som fortsatt har konsentrasjoner av gammel, grov eik. I Norge er den kjent fra 8 lokaliteter.

Status

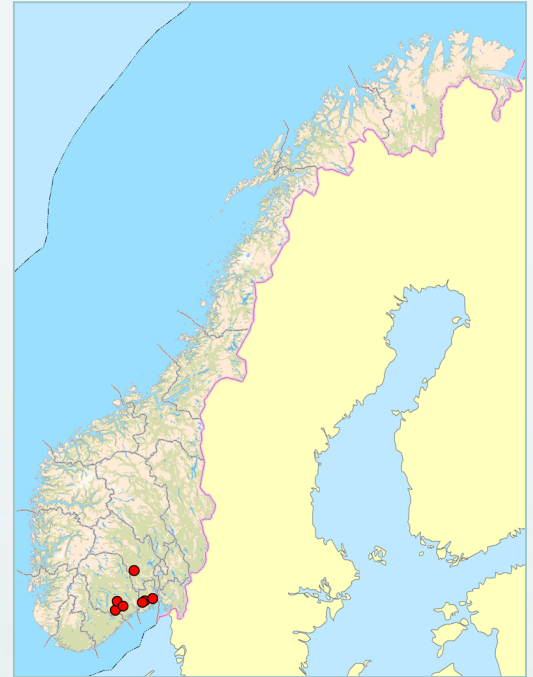
Kategori kritisk truet (CR) på Norsk rødliste for arter 2010.

Kjennetegn

Safrankjuka danner ettårige, skarpt safrangule-oransje-oransjerødbrune (mørkere med alder) fruktlegemer som kan være hovformete eller resupinate (tiltrykte) med utbøyd hattkant, som ung med fint filtet til lodden overside. Iblant utvikles store, opptil 30-40 cm lange og 8-10 cm tykke fruktlegemer, men de er normalt noe mindre (ofte 10-15 cm bred, 3-5 cm tykk). Konsistensen er som ung kjøttfull, saftig og tung, men som eldre tørker fruktlegemene inn, krymper og blir ganske harde, og virker noe fettete. Kjøttet er tykt og konsentrisk sonet, lysere enn porelaget, porene noe kantete, 2-3/mm. KOH (kalilut) farger soppen karminrød.

Utbredelse

Denne er en sørlig edelløvskogsart, som i stor grad følger eikeslektas (*Quercus*) utbredelse i Europa. Arten finnes fra Middelhavet til sørøst-Norge, Sør- og Midt-Sverige og kyststripa i Sør-Finland. Den finnes også i Nord-Amerikas tempererte løvskog, trolig også i Øst-Asia. Safrankjuke er påvist i minst 24 europeiske land, men overalt spredt og sjelden, med de største populasjonene i Sverige og Latvia (hver med ca 1/3 av Europas kjente forekomster). I nyere tid er arten gjenfunnet etter lang tid i Danmark og Polen, og dessuten påvist i Finland, noe som sammen med utpostforekomster i Norge (Flesberg) tyder på at arten har vært vidt utbredt helt ut til kanten av eikas utbredelse. I Norge ble safrankjuke første gang funnet på Gullkronen i Tønsberg i 1883. Den ble lenge antatt utdødd, men er i seinere år funnet noen få steder i sørøst-Norge, og er per 2010 kjent fra 8 lokaliteter: Aust-Agder (1), Telemark (3), Vestfold (3) og Buskerud (1).

Funn av safrankjuke (*Hapalopilus croceus*) i Norge.

Biologi

Safrankjuka er en eikespesialist, og finnes i edelløvskog, blandingsskog, parker, hagemark, etc med gammel eik. Den er nedbryter (saprotrof) og svak parasitt på gamle og grovdimensjonerte, levende og døde eiketrær, både stående og liggende. I Sør-Europa er den også funnet på kastanje (*Castanea*). De fleste funn i Europa er gjort på levende, eldgamle og hule kjempe-eiker, der den fruktifiserer på døde deler av treet, mest på nedre del av stammen, ved treet's basis eller i hulrom. Sjeldnere finnes den på gadd og læger. I Norge er derimot halvparten av funnene gjort på læger, 2 på levende trær, 1 på gadd, samt 1 uspesifisert. Soppen infiserer levende trær gjennom greinhull, hulrom etc, vokser så parasittisk i den døde kjerneveden, og fortsetter nedbrytningen etter at treet har dødd og falt overende. Hver eik rommer trolig bare ett genetisk individ. Fruktlegemene er ettårige, men individene kan være svært langlevde, mange tiår og potensielt helt til veden er råtnet opp, noe som for eik kan ta flere hundre år. På Danmarks eneste lokalitet

Safrankjuka (*Hapalopilus croceus*) ved basis av grov eikegadd i Navassfjell naturreservat (Gjerstad, Aust-Agder, 2004).

har samme individ blitt fulgt gjennom 70 år. I motsetning til i Sverige, der de fleste forekomster finnes i kulturlandskapet (gamle herregårder, parker, hagemarker) er arten i Norge mest påvist i skoglandskapet. De fleste funn er gjort i landskap som fortsatt har relativt stor konsentrasjon av gamle, grove eiketrær. Hele 5 av de 8 funnene er fra Drangedal-Gjerstad-distriktet (Telemark og Aust-Agder), et kupert skoglandskap der det i brattskrenter, sprekkedaler etc fortsatt er betydelige forekomster av kjempeeiker og grov død eik, og der det er bevart kontinuitet i slike elementer på landskapsnivå. Det samme gjelder i Farris-distriktet (Vestfold). Sammen med safrankjuka har også mange andre sjeldne eikespesialister sitt norske tyngdepunkt i disse distriktene, bl.a. eikeknivkjuke (*Piptoporus quercinus*). Også i Andebu-Tønsberg-traktene er det mye gammel eik, men da mest i kulturlandskapet. Forekomsten i Flesberg er på ei svært gammel, enkeltstående

eik i kulturlandskapet (Wingestadeika), i et landskap som i dag er fattig på gamle eiketrær. Denne forekomsten antas å være av reliktkarakter, på samme måte som også flere andre vedlevende eikespesialister har forekomster helt på innerflanken av eikas utbredelse.

Bestandsstatus

Safrankjuka er per 2010 funnet på 8 eiketrær/-læger i Norge: Aust-Agder (Gjerstad: Navassfjell naturreservat 2004), Telemark: Drangedal (Eikåsen 1999, Høydalsfjellet naturreservat 2003, Siljufjellet 2010), Vestfold: Larvik (Jordstøyp naturreservat 1993, 1994, 1997), Andebu (Nomme 2002), Tønsberg (Gullkronene naturreservat 1883, 1995, 1997, 2003), Buskerud: Flesberg (Wingestadeika 1997, 1998, 2004). Alle disse individene lever trolig fortsatt. Allerede i 1883 fant H. Bryn safrankjuka i Gullkronene ved Tønsberg. Her ble den gjenfunnet i 1995, og er siden sett flere ganger (kanskje samme individ, som i så fall er over 120 år gammelt). Alle funn her, trolig også det fra 1883, er fra Lille Gullkronen. Også på Jordstøyp og på Wingestadeika er arten sett flere ganger. På de andre stedene er arten ikke ettersøkt siden førstegangsfunnet. Safrankjuka er fåtallig, og på de fleste lokaliteter i Europa er den bare kjent fra ett til to trær. Dette gjelder også de norske funnstedene, som alle bare har ett kjent individ.

Eikeskogene i det meste av Europa, også i Norge, har blitt hardt utnyttet gjennom flere hundre år, og spesielt har trær av grove dimensjoner vært ettertraktet. Gamle og grove eiketrær er derfor sjeldne eller mangler helt over store områder, og er begrenset til små og spredte bestander og enkelttrær. Dette gjelder spesielt i kystdistriktene, hvorfra store mengder eiketømmer ble eksportert til bl.a. England og Nederland. I Agder, Vestfold og Telemark har det blitt hogd hundrevis av kjempeeiker de siste 50-60 årene. I dag har imidlertid hogst av slike trær i skoglandskapet i stor grad opphørt som følge av økt miljøhensyn i skogbruket. Mange steder mangler en mellomgenerasjon av eik, slik at dagens grove kjempeeiker ikke rekrutteres av nye etter hvert som de går overende, noe som skaper et kontinuitetsbrudd og dermed en økologisk "flaskehals" for artene knyttet til disse trærne. Ekspansjon av gran og (inntil nylig) granplanting utgjør også klare trusler. Den samme negative utviklingen har foregått ifbm utbygging i kulturlandskapet, parker, kirkegårder etc, der død ved og gamle, døende trær har blitt (og fortsatt blir) fjernet, noe som i enkelte tilfeller også har foregått i verneområder.

Sammen med mange andre eikespesialister med liknende habitatkrav, har derfor safrankjuka vært i langvarig og pågående tilbakegang. Tilbakegangen antas å fortsette. I Sverige antas en tilbakegang for safrankjuka på 80% de siste 100 år. Også i Norge har tilbakegangen vært betydelig. I dag anslås reelt antall lokaliteter til maksimalt 40, tilsvarende maksimalt 100 genetiske unike individer.

Referanser

- Bendiksen, E., Høiland, K., Brandrud, T.E. & Jordal, J.B. 1997. Truede og sårbare sopparter i Norge – en kommentert rødliste. Fungiflora, Oslo.
- Boisen, P. & Vesterholt, J. 2001. Safrangul Fedtporesvamp genfundet. Svampe 43: 38-40.
- Bujakiewicz, A. 2002. New, rare and endangered fungi in the Bialowieza primeval forest (E Poland). Polish Botanical Journal 47 (2): 113-124.
- Dahlberg, A. & Croneborg, H. 2003. 33 threatened fungi in Europe. Complementary and revised information on candidates for listing in appendix 1 of the Bern Convention. June 2003: http://www.artdata.slu.se/Bern_Fungi/Bern_Fungi.htm
- Direktoratet for Naturforvaltning 2009. Handlingsplan for hule eiker, høringsutkast november 2009. DN-rapport 2009-xx.
- Hanssen, E.W. 1999. Nytt funn av safrankjuke, i Numedal, Buskerud. Blekksoppen 27(1): 19-20.
- Heggland, A. 2006. Første funn av den sterkt truede eikespesialisten safrankjuke (*Hapalopilus croceus*) i Aust-Agder. Agarica 26: 32-38.
- Heggland, A., Abel, K. & Marstad, P. 2004. Nye funn av rødlistede sopp i Andebu kommune. Blekksoppen 32(1): 12-21.
- Jenssen, G.M., Nunez, M. & Ryvarden, L. 1994. New and interesting polypores to Norway. Agarica 13: 52-53.
- Niemelä, T. 2005. Käävät, puiden sienet. [Polypores, lignicolous fungi]. Norrlinia 13: 1-320. (in Finnish, with English summary).
- Nitare, J. (red.) 2005. Signalarter. Indikatorer på skyddsvärd skog. Flora över kryptogamer. Skogsstyrelsen förlag, 2. utg.
- Sunhede, S. 1997. Vedsvampar på ek - Saffransticka. Ekbladet 12: 19-23.
- Sunhede, S. 1997. Faktablad: *Hapalopilus croceus* - saffransticka. ArtDatabanken, SLU 2010-01-19: http://snotra.artdata.slu.se/artfakta/SpeciesInformationDocument/Hapalopilus_Croceus_121.pdf og <http://snotra.artdata.slu.se/artfakta/SpeciesFact.aspx?TaxonId=757>
- Ryvarden, L. & Gilbertson, R.L. 1994. European Polypores. Part 1. Synopsis Fungorum 7. Fungiflora, Oslo.
- Sverdrup-Thygeson, A. 2010. Hule, gamle og grove eiker. Viktige levesteder for mange truede arter av blant andre insekter, sopp og lav. ARKO-faktaark. NINA Fakta. [http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/prosjektark/2010/Sverdrup-Thygeson Hule ARKO-faktaark2010.pdf](http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/prosjektark/2010/Sverdrup-Thygeson%20Hule%20ARKO-faktaark2010.pdf)
- Sverdrup-Thygeson, A., Brandrud, T.E., Bratli, H. & Ødegaard, F. 2010. Eikeskog og gamle eiketær: Viktige hotspot-habitater for rødlistearter i Norge. Naturen 2: 74-89.
- Direktoratet for Naturforvaltning 2009. Handlingsplan for hule eiker, høringsutkast november 2009. DN-rapport 2009-xx.

Lenker

- NRK Ut i Naturen 2006. Tusenårstreet - en verden på rot [TV-program om eik, med bl.a. safrankjuke fra Navassfjell og Wingestadeika]: <http://www.nrk.no/nett-tv/klipp/204534/>